

Tahto valtaan olevaisen ykseytenä Nietzschen filosofiassa

Lectio praecursoria 11.12.2021

MARJO VARTIAINEN

Arvoisa kustos, kunnioitettu vastaväittäjä, hyvät kuulijat.

Väitöskirjassani käsittelen Friedrich Nietzschen (1844–1900) filosofian ehkä tulkituinta käsitettä, tahtoa valtaan. Näkemykseni mukaan tahto valtaan tulee parhaiten ymmärretyksi, kun se nähdään antiikin esikuvan mukaisena olevaisen ykseytenä. Pääteoksessaan *Hyvän ja pahan tuolla puolen* (1886) Nietzsche esittää arvoituksen: ”Totuuden arvon ongelma astui meidän eteemme – vai mekö astuimme ongelman eteen?”. Mitä ilmeisimmin hän tarkoittaa, että totuuteen ja tietämiseen sisältyy vastakohtaisuus. Kysymykseen tulevat sielulliset vastakohtat:

herra ja orja

hyvä ja paha

totuus ja valhe

oikea ja väärä

tosi ja epätosi

Totuutta on siis syytä analysoida. Filosofisessa ja uskonnollisessa kirjallisuudessa puhutaan totuudesta ainakin neljällä tavalla. Tiede liittyy sekä uskontoon että filosofiaan juuri totuus-

vaatimuksensa kautta. Selvästikin totuus liittyy päättelyyn kahdella tavalla. Ensinnäkin on loogista päättelyä, jossa totuus on ennaltamäärätty, ja kysymys koskee sitä, miten totuus voidaan saavuttaa. Toiseksi on dialektista päättelyä, jossa totuus on epävakainen. Totuutta ei tällöin aseteta etukäteen.

Näiden sanokaamme kielellisten tai käsitteellisten pohdintojen lisäksi totuus liittyy jokaisen omaantuntoon. Meidän pitäisi pyrkiä puhumaan totta. Emme saisi valehdella toisillemme tai huijata toisiamme. Näin ollen totuus liittyy hyve-etiikkaan ja sofistikkaan.

Näiden kahden selvästi inhimillisen tavan ymmärtää totuus lisäksi puhutaan vielä Jumalan totuudesta. Tässä totuus on jotain absoluuttista, muuttumatonta, ikuista ja ehdottoman varmaa. Oletamme jonkin hyvän ideaalisen olevaisen, johon uskomme. Kuten huomaamme, myös näin analysoituna totuus on ikään kuin meidän vallassamme.

Väitöskirjassani olen päätenyt ajatukseen, että Nietzschen käyttämistä käsitteistä juuri vallantahdon käsite liittyy totuuteen, tietämiseen ja jumalallisuuteen. Se on perimmäinen selitys olevaiselle ykseytenä – ratkaisuna arvoitukseen. Päättelyyn liittyneenä tahto valtaan on ristiriidattomuuden periaate. Tämä periaate on sikäli mielenkiintoinen, että jokainen yritys kumota se edellyttää sitä. Kyseessä on siis vastakohta toden ja epätoden välillä.

Olen viettänyt Nietzschen filosofian parissa yli 20 vuotta. Tänä aikana tutkimukseni on edennyt vaihtelevasti, välillä hitaasti tai nopeasti ja ajoittain ei lainkaan. Ensin kiinnitin huomioni yli-ihmisen käsitteeseen. Samoihin aikoihin opiskelin myös psykologiaa ja olin kiinnostunut persoonallisuusteorioista, psykopatologiasta ja terapioidista. Näin ollen tulkintani oli psykologinen. Nietzsche kuitenkin korostaa yksinäisyyttä, kärsimystä ja kunkin oman tiensä löytymistä. Nietzsche on yllättäen selvästikin uskonnollinen. Hän puhuu ihmisen sielullisuudesta, vaikka hänen kritiikkinsä kristinuskoa kohtaan on hyvin ilmeistä.

Edellä esitetty ristiriita oli niin suuri, että päätin unohtaa yli-ihmisen ja keskityin vallantahdon käsitteeseen. Tästä vaikeudet

vasta alkoivatkin, koska olin edelleen samojen ongelmien äärellä kuin yli-ihmisen käsittelyssä. Tutkimusteni myötä selvisi, että vallantahto ei ole luonnontieteen tutkimuskohde eikä kristinuskon teologiaa. Se ei myöskään liity 1800-luvulla muotoutuneisiin erityistieteisiin kuten biologiaan evoluutiona ja luonnonvalintana tai psykologiaan minä-lähtöisyytenä tai sosiologiaan luokkateorian ja teollisen yhteiskunnan muutoksen selittäjänä. Juuri pohdittaessa vallantahdon käsitettä episteemisenä, ontologisenä tai metafyyssisenä totuuden arvon ongelma astuu meidän eteemme. Mutta mikä nyt olisi sellainen tilanne, että me astuisimme ongelman eteen? Löytyykö vastaus totuuden arvon ongelmaan ihmisen psykologiasta? Nyt edessäni oli varsinainen vyyhti, koska psykologia on tiede. Nietzsche kuitenkin kritisoi tiedettä ja sen karteesiolaista ihmiskäsitystä, joka juuri synnyttää totuuden arvon ongelman.

Nietzsche selvästi korostaa tieteen ja tietämisen arvosidonnaisuutta ja tämä koskee myös luonnontieteitä. Nietzsche kyseenalaistaa useita uuden ajan olevaisen luonnetta määritteleviä oppeja. Näistä mainitsen tärkeimpänä klassisen determinismin kausaalisen sarjallisuutena nimenomaan niin, että kehitys on edistystä. Nietzsche siis hylkää kokonaan modernin matemaattisen luonnontieteen olevaisen selityksenä. Näin ollen hän hylkää myös evoluutioteorian ja historismin. No mikä merkitys vallantahdon käsitteellä sitten on? Olin siinä tilanteessa, että tutkimukseni ei edennyt lainkaan. Vaihtoehdoksi oli nimittäin nousemassa, että Nietzsche ei ole lainkaan filosofi vaan kirjailija.

Olen tehnyt väitöskirjani suomeksi. Suomalaisittain katsottuna Nietzsche on sikäli merkittävä filosofi, että jokainen filosofiasta ja kirjallisuudesta kiinnostunut tuntee ainakin hänen yli-ihmisen käsitteensä sekä hänen osuvimpia aforismejaan. Lähes kaikki hänen julkaisemansa teokset on suomennettu pääosin kulttuuriväen toimesta. Näin ollen suomennokset ovat korkeatasoisia ja Nietzschen kielenkäytön rikkaus pääsee oikeuksiinsa. Nietzscheä suomeksi tehdyt väitöskirjat ovat lähinnä kirjallisuuden tutkimuksia tai elämäkerta tutkimuksia.

Tässä tulkinnassa, jossa Nietzscheä pidetään taiteilijana, jää kuitenkin häiritsemään se seikka, että Nietzschen tekstit ovat

eettisesti hyvin kantaaottavia. Näin tulkittuna Nietzsche näyttäisi hylkäävän kaiken sen hyveellisyyden, jota on perinteisesti pidetty eurooppalaisena moraalina. Näin hän toki tekeekin, mutta tämä kyseenalaistaminen on juuri hänen dialektinen menetelmänsä. Eettisiä asioita pitää pohtia tarkastelemalla moraalialia sekä totuutena että epätotuutena, jotta saadaan ristiriidat esille. Tietenkin on myös niin, että yksi hyvän taiteilijan tunnusmerkki on vaikuttavuus sekä hyvässä että pahassa.

En kuitenkaan luopunut ajatuksesta, että Nietzsche on filosofi. Näkemykseni on, että Nietzsche on ymmärrettävä eurooppalaisen filosofian perinteessä liittyen empirismin ja rationalismin kiistaan. Tämä kiista on Nietzschelle nimenomaan kysymys totuudesta. Nietzsche aloitti filosofoinnin uuskantilaisessa hengessä ja hänet on liitetty transsendentaaliseen, fenomenologiseen ja eksistentiaaliseen perinteeseen. Nietzsche kuitenkin antaa hyvin erilaisen vastauksen ihmisen mysteeriin kuin nämä opit. Hän puhuu askeettisuudesta vastakohtaisuutena ja askeettisesta ihanteesta totuuden tavoitteluna. Kristinuskon kritiikistään huolimatta hän olettaa ihmisen olevan uskonnollinen.

Edellä esitetyistä ongelmista johtuen olin jo luopua koko hankkeesta, kunnes sattuma puuttui peliin. Luin, ikään kuin huvikseni, Nietzschin varhaisen ja kesken jääneen esseen ”Filosofia Kreikan traagisella aikakaudella” (1873). Siinä hän esittelee esisokraattikkojen ajatuksia. Näistä Miletoksen naturalistit ovat avainasemassa. Pikku hiljaa oivalsin, että tässä on se näkemys olevaisesta, jota Nietzschin filosofia edustaa. Tässä opissa käsitellään jumalallisuutta, luontoa jumalallisena ja henkisyttä ilman juutalais-kristillistä teismä. Lisäksi luonto tai *fysis* nähdään ikuisesti muuttavana, syntyvänä ja häviävänä ja tätä selitetään kaikkien asioiden vastakohtaisuudella. Tämän syntymisen ja häviämisen mysteerin ratkaisee ykseys, jolle esimerkiksi miletoslainen Anaksimandros (610–546 eaa.) antoi käsitteen rajaton (*apeiron*).

Nietzschin mukaan esisokraatikot eli traagiset ajattelijat siis loivat eurooppalaisen filosofian perustan. Lisäksi olevaisen luonteen ymmärtäminen oli Nietzschelle hyvin tärkeää, koska

vain täten voi selittää myös sielullisuutta. Nietzsche otti esikuvakseen miletoslaisten naturalistien oletukset moneuden traagisuudesta eli vastakohtaisuudesta ja ykseyden eheyttävästä luonteesta. Tästä syystä yli-ihmisen ja vallantahdon pohdinta ei eroa toisistaan vaan molemmat ovat kokonaisuuden ymmärtämistä. Perimmäisissä selityksissä on yhteinen mielenkiintoinen piirre liittyen ikuisuuteen, syntymiseen, häviämiseen ja liikkeeseen. Nimittäin lopulta kuitenkin joudumme uskomaan johonkin, jonka luonnetta emme pysty täysin analysoimaan. Vaihtoehtomme ovat joko uskominen ensimmäisen liikkeen tai merkittävän tapahtuman luojaan tai uskominen vailla alkua ja loppua olevan ykseyden täydelliseen hallintaan.

Edellisestä seuraa, että väitöskirjani yhdeksi keskeiseksi haasteeksi muotoutui vallantahdon ja ikuisen paluun välinen suhde. Jotta Nietzschen totuuden analyysi olisi toimiva ja jotta voitaisiin osoittaa miletoslainen naturalismi hänen filosofiansa esikuvaksi, häneltä pitäisi löytyä vallantahdon ja ikuisen paluun lisäksi vielä kolmas käsite kuvaamaan olevaisen luonnetta eli vastakohtaisuuksia, jotka syntyvät ja häviävät toisistaan ykseyden vallitessa. Muuten tässä ei ole arvoitusta eikä sen ratkaisua. Yksin ikuisen paluun käsite ei riitä, koska näin sielullisuus ei selity lainkaan. Vallantahto ykseytenä ei ole millekään vastakohtainen, se ei siis ole suhteessa mihinkään.

Luin uudestaan Martin Heideggerin (1889–1976) tulkintaa Nietzschestä, jonka olin olettanut olevan hieman virheellinen. Nyt oivalsinkin, että Heidegger kiinnittää huomiota siihen, että Nietzsche käyttää paluun tai takaisintulon ajatuksesta vaihtelevasti kahta käsitettä, *ewige Wiederkehr* ja *ewige Wiederkunft*. Väitöskirjassani ehdotan, että *ewige Wiederkunft* suomennettaisiin ikuiseksi hetkeksi ja *ewige Wiederkehr* ikuiseksi paluuksi. Ikuinen paluu on syntymistä ja häviämistä, mutta ikuinen hetki viittaa sellaiseen olemukseen, joka näkee itsensä menneisyytenä (*Abkunft*) ja lupaa itsensä tulevaisuutena (*Zukunft*). Perimmäisellä tasolla ikuinen paluu ja ikuinen hetki syntyvät ja häviävät toisistaan ykseyden vallitessa. Tämä ykseys on tahto valtaan ymmärrettynä ristiriidattomuuden periaatteena. Olemme

jälleen ihmisen mysteerissä. Kysymys on tietämisestä ja siihen sisältyvästä totuuden vaatimuksesta.

Analysoidessaan sielullisuutta Nietzsche käyttää käsitteitä askeettisuus ja askeettinen ihanne. Nämä selittyvät vastakohtaisuudella niin, että vastakohta totuuden ja valheen välillä on sielullisuuden perusta eli askeettisuus. Se on solmu, joka sitoo yhteen meissä olevan vastakohtaisuuden eli ikuista paluuta edustavat herran ja orjan sekä hyvän ja pahan, kuin myös ikuista hetkeä edustavat oikean ja väärän sekä toden ja epäto- den. Totuudessa ja valheessa eli rehellisyydessä, joka on askeet- tisuutta, me olemme jotain itsellemme.

Antiikin ja kristinuskon pessimismi sekä Arthur Schopen- hauerin (1788–1860) näkemys kärsimyksestä ovat vaikuttaneet ratkaisevasti Nietzschen filosofiaan. Kysymys, jonka Nietzsche olisi esittänyt Schopenhauerille on, voiko kärsimys olla totuus elämästä. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni Nietzschen filo- sofian ymmärtämiseksi oli, kuka tai mikä on yli-ihminen. Kuten huomasin, tähän kysymykseen ei löydy vastausta, vaan jokai- sen on annettava vastauksensa itselleen ja asetettava oma yli- ihmisensä – oltava oman orjansa herra.

Kuten jo aiemmin mainitsin, Nietzsche on selvästi uskonnol- linen. Hän puhuu kärsimyksen jalostavasta kurista ja tämän li- säksi vielä säälistä, valheesta, rehellisyydestä ja vakavuudesta. Henkilön uskonnollisuus on siis ymmärrettävä laajemmin kuin tietyn opin tunnustamisena tai uskontokuntaan kuulumisena. Totuuden vaatimus tietämisessä paljastaa sen seikan, että sel- laista tietämistä, joka ei olisi arvottavaa, meillä ei yksinkertai- sesti ole. Tämä on se sanoma, jonka Nietzsche olisi halunnut lu- kijoidensa ymmärtävän. Tästä syystä hänen tekstinsä ovat eet- tisesti kantaaottavia ja tällä tyylillään hän koukuttaa lukijan.

Jyväskylän yliopisto